

Wyższa Szkoła Teatralna im. Krystio Sarafowa. Bułgaria

K r y s t i o G O R A N O W

Społeczne funkcje kultury artystycznej w dobie współczesnej.

Tezy

Общественные функции художественной культуры
в современную эпоху. Тезисы

Social Functions of Artistic Culture in Present Times.

Theses

EPOKA WSPÓŁCZESNA A KULTURA ARTYSTYCZNA

1. Funkcje sztuki (podobnie jak każda inna funkcja) wywodzą się z istoty samego zjawiska (w tym wypadku sztuki pojmowanej jako analogon życia) oraz warunków społecznych, w których dane zjawisko powstało i istnieje. Istota sztuki określa charakter tej lub innej funkcji sztuki (resp. dzieła sztuki), a środowisko społeczne decyduje o jej realnej efektywności.

Na takich przesłankach opiera się powszechnie znany podział funkcji sztuki na funkcję poznawczą, wychowawczą, hedonistyczną, estetyczną, komunikatywną itp. Podobna klasyfikacja zakłada, iż przy całej historycznej zmienności istoty sztuki oraz sytuacji społecznej zostaje zachowany pewien inwariant rozwoju społecznego i artystycznego. Podstawową wadą takiego ujęcia problemu funkcji sztuki jest jego nadmierna abstrakcyjność. Poszczególne funkcje sztuki w sposób niedialektyczny odrywane są od siebie. W rezultacie zostaje naruszona zasada historyzmu, a sztuka przestaje być traktowana jako zharmonizowana całość.

2. W epoce współczesnej, charakteryzującej się trwającymi konfliktami klasowymi oraz wysiłkami postępowej części ludzkości zmierzającymi do zachowania pokoju i umocnienia porozumienia między narodami, sztuka zyskuje możliwość rozszerzenia swego oddziaływania ideologicznego. Wnikliwą analizę epoki współczesnej, analizę nowych zjawisk w dzisiejszym życiu,

wymagających nowego stylu myślenia i działania, zawierają dokumenty zjazdów KPZR, BKP i innych bratnich partii. Decydujące znaczenie dla rozwoju społecznego ma współczesna rewolucja naukowo-techniczna. Uświadomienie sobie konsekwencji rozwoju RNT (bądź też zahamowań owego rozwoju) stanowi klucz do zrozumienia dzisiejszej sytuacji kultury artystycznej. A odpowiedź na pytanie o sytuację kultury artystycznej wymaga przede wszystkim rozpatrzenia sytuacji człowieka we współczesnym dynamicznie rozwijającym się świecie.

3. Charakterystyka pojęcia "kultura artystyczna", jego struktura i dynamika. Cztery sfery kultury artystycznej: twórczość, całościowa wartość dzieła sztuki, dystrybucja, oddziaływanie na odbiorców. Niezbędne przesłanki kultury artystycznej: baza materialno-techniczna, pracownicy, zaplecze naukowo-informacyjne. Zarządzanie kulturą artystyczną - regulacja samoczynna i sterowana. Specyficzne właściwości przemian społecznych, kulturalnych i artystycznych. Względna autonomia rozwoju kultury artystycznej w stosunku do bazy społecznej (zgodność, opóźnienie, wyprzedzenie). Nierównomierność rozwoju rodzajów i gatunków artystycznych. RNT, środki masowego przekazu a współczesne formy komunikowania się ludzi.

4. Współczesne problemy aktywności społecznej i kulturalnej. Rola sztuki w integrowaniu osobowości ludzkiej (na tle współczesnych form alienacji). Homo ludens i homo creator. Pierwiastek racjonalny i emocjonalny w osobowości człowieka. Intelktualizacja współczesnego życia a kultura emocjonalna jednostki. Typ człowieka-rewolucjonisty i jego współczesne odmiany. Działalność moralna a działalność estetyczna. Krytycyzm i działalność konstruktywna. Cele i ideały społeczeństwa, klasy, grupy społecznej, jednostki - sposoby ich osiągnięcia. Rewolucyjne ideały społeczne (utopia czy rzeczywistość?).

5. Elementy narodowe i internacjonalistyczne we współczesnej kulturze artystycznej. Samoistność kultury narodowej (przy uwzględnieniu leninowskiej koncepcji "dwóch kultur" w każdej kulturze narodowej) a wzajemne przenikanie się kultur artystycznych różnych państw i narodów. Wielonarodowa kultura artystyczna. Udział kultur artystycznych poszczególnych regionów geograficznych i sfer ustrojowych w kształtowaniu uniwersalnej kultury artystycznej ludzkości. Sztuka jako łącznik między ludźmi, narodami i kulturami. Kultura artystyczna a globalne problemy współczesności. Miejsce kultury artystycznej w tworzeniu cywilizacji socjalistycznej.

II ISTOTA SZTUKI

1. "Sztuka jest niezbędna, gdybym tylko wiedział - po co?" (Andre Malraux). Ten głęboki i zarazem ironiczny sąd wyraża przekonanie, iż niezbędność sztuki w kulturze nie zasadza się ani na jej praktycznej użyteczności, ani na jej przydatności moralno-pedagogicznej. Oddziaływanie sztuki nie ma również nic wspólnego z jednoznacznymi związkami przyczynowo-skutkowymi odkrywanymi przez naukę i wykorzystywanymi przez technikę. Sztuka poprzez system swobodnie konstruowanych obrazów odtwarza pełnię ludzkiej egzystencji, wzbogaca człowieka duchowo, przykłada miarę gatunkową do celów i ideałów jednostki.

Paradoks Malraux można tłumaczyć dwojako:

a) sztukę traktuje się jako drugą, "irrealną rzeczywistość", zasadniczo różniącą się od życia;

b) sztukę pojmuje się jako swoisty odpowiednik życia, specyficzną formę odtworzenia-przekształcenia życia.

Druga interpretacja, przyjmowana przez marksizm, wymaga dalszego pogłębienia teoretycznego.

2. Najczęściej próbuje się przedstawić istotę sztuki na drodze porównania twórczości artystycznej z nauką. Podobne podejście jest w pełni uzasadnione, ale należy też dostrzegać jego ograniczenia (Ch. P. Snow i jego koncepcja "dwóch kultur"). Jeśli nauka tworzy modele realnych zmian zachodzących w świecie materialnym, to sztuka jako dziedzina wolności przygotowuje grunt dla przemiany systemu wartości społecznych i jednostkowych, pomaga człowiekowi odnaleźć sens życia. Nauka musi przy tym sprawdzać swe teoretyczne konstrukcje w praktyce (eksperyment, technika i technologie itp.). Natomiast sztuka sama jest swego rodzaju praktyką. Artysta ucieleśnia swe obrazy w rozmyślnie tworzonych dziełach, urzeczywistnia swą wizję w materiale konkretnego rodzaju sztuki.

Zwykle mówi się o dwóch różnych sposobach istnienia obrazu:

a) o pojęciu jako obrazie trwałych związków i stosunków istniejących obiektywnie, tzn. niezależnie od świadomości ludzkiej;

b) o obrazie artystycznym jako rekonstrukcji bezpośredniego doświadczenia życiowego człowieka, jako wyrazie wartości ludzkich.

Pojęcie jest schematem, którym posługuje się podmiot, aby uchwycić zmiany zachodzące w przedmiocie poznania. Obraz artystyczny odzwierciedla dramat uczuć, idei i postępów ludzkich.

3. Dla funkcjonowania sztuki niezbędny jest udział dwóch podmiotów: artysty, dokonującego aktu "obiektywizacji" swych myśli i uczuć, i

odbiornicy, który "uwewnętrznia" idee zawarte w przedmiocie artystycznym, potwierdzając przez to swą "istotę gatunkową".

Artysta jak gdyby wkłada w dzieło sztuki swe ideały, pragnienia, dążenia. Wykorzystując możliwości, jakich dostarcza określony typ sztuki, określona szkoła czy prąd artystyczny, określony styl narodowy itp., nadaje swym ideałom, pragnieniom i dążeniom materialną postać, utrwala je w materiale danego rodzaju i gatunku artystycznego. Innymi słowy, podstawowym zadaniem artysty jest stworzenie dzieła społecznie znaczącego, tzn. dzieła, które ma wpajać społeczeństwu, określonym grupom społecznym wytworzone przez artystę obrazy.

Odbiorca rozszyfrowuje dzieło sztuki i dopełnia je zgodnie z własnymi potrzebami i interesami, za których pośrednictwem urzeczywistniają się potrzeby i interesy społeczne, klasowe i grupowe. Pod wpływem dzieła sztuki odbiorca uwalnia się od egoistycznego nastawienia i umacnia w sobie to, co łączy go z całym gatunkiem ludzkim, krótko mówiąc, podejmuje wysiłek samouczłowieczenia (oczywiście, proces ów odbywa się w określonych granicach historycznych i społeczno-kulturowych).

Najistotniejszym ogniwem funkcjonowania sztuki w kulturze jest dzieło sztuki, zrodzone przez wolę twórczą artysty i skierowane do świata wewnętrznego odbiorcy. Dlatego też problem istnienia dzieła sztuki jako wartości kulturowej (w pewnym sensie niezależnej bytowo zarówno od artysty, jak i odbiorcy) ma zasadnicze znaczenie dla zrozumienia współczesnych funkcji kultury artystycznej. Na problem ów składają się takie szczegółowe kwestie, jak tworzenie wartości kulturowych przez artystę, współprzeżywanie ich przez odbiorcę, sposoby ich przekazywania, ochrona dziedzictwa kultury itp.

Oba podmioty sztuki - artysta i odbiorca - współtworzą specyficzną sytuację artystyczną. W obu przypadkach potrzeby społeczne przejawiają się jednak inaczej. Artysta uobecnia w dziele sztuki pewne wartości życiowe, krystalizuje je w systemie obrazów artystycznych, gdzie zyskują walor ideału społecznego. Odbiorca poszukując w sztuce odpowiedzi na pytania, które stawia przed nim jego własny los, zapoznaje się zarazem z nakazami i zakazami, jakie społeczeństwo kieruje pod adresem jednostki. Tak więc sztuka z natury swej jest zjawiskiem społecznym.

4. Przymiotnik "społeczny" w wyrażeniu "społeczne funkcje sztuki" ma dwojakie znaczenie:

A. "Społeczny" w szerokim sensie tego słowa oznacza to wszystko, co wiąże się z życiem społecznym jako takim. Sztuka jest fenomenem społecznym i w tym sensie wszystkie wskazane wyżej funkcje sztuki mają również charakter społeczny. Filozofia marksistowska odnosi termin "społeczny" do stosunków społecznych (przede wszystkim stosunków produkcyjnych) oraz do

struktury społecznej. Kultura w tym ujęciu traktowana jest jako forma orientacji jednostki i zbiorowości w świecie wartości, jako rodzaj komunikacji międzyludzkiej.

B. "Społeczny" w wąskim znaczeniu oznacza zespół tych wszystkich czynników, przy pomocy których sztuka jako instytucja kulturowa oddziałuje na jednostkę, a za jej pośrednictwem - na stosunki społeczne. Życie artystyczne społeczeństwa jest rezultatem wzajemnego oddziaływania pojmowanych w ten sposób społecznych funkcji sztuki. Z kolei związek sztuki z życiem społecznym dostarcza sztuce nowych impulsów, poszerza pole jej oddziaływania.

W naszym referacie używać będziemy wyrazu "społeczny" wyłącznie w drugim znaczeniu. Tylko w tym kontekście może bowiem pojawić się pytanie o efektywność oddziaływania sztuki z punktu widzenia klasy panującej, o rolę sztuki w historycznie zmiennych typach cywilizacji, w tym również - w cywilizacji współczesnej.

Funkcje sztuki należy rozpatrywać w ścisłym związku z trzema historycznie ukształtowanymi typami wspólnoty ludzkiej, trzema cywilizacyjnymi formami zależności międzyludzkiej. W ustroju niewolniczym i w feudalizmie dominującą formą owej zależności była zależność osobista, w epoce gospodarki towarowej - zależność rzeczowa. Natomiast komunizm będzie ustrojem, w którym organizacja życia społecznego przybierze postać swobodnego stowarzyszenia. W okresie przejściowym od formy drugiej do trzeciej głównym zadaniem kultury artystycznej jest kształtowanie komunistycznego typu osobowości, kształtowanie typu człowieka-rewolucjonisty.

5. Jednoznaczny charakter prawdy naukowej i "potocznej" a wieloznaczność prawdy artystycznej. Wymienione zagadnienie ma kluczowe znaczenie zarówno dla rozstrzygnięcia problemu sposobu istnienia, jak i hermeneutyki obrazu artystycznego.

Obraz świata nieustannie przybliżający się do zmiennego pierwowzoru wymaga maksymalnej konkretności ("prawda jest zawsze konkretna" - W. I. Lenin). Konkretność pojmujemy tutaj jako jednoznaczność: w danych warunkach (tutaj i teraz) zjawisko X wywołane jest przez przyczynę Y i powoduje następstwo Z. Wszelkie inne ujęcie jest błędne. Tymczasem artystyczny obraz świata posiada jednocześnie cechę całościowości i wielowarstwowości. Dzięki temu obraz artystyczny może być różnie interpretowany, zachowując wszakże określoną wymowę ideowo-emocjonalną. Z tego powodu spory o to, czy sztuka jest polifunkcjonalna, czy monofunkcjonalna są zasadne tylko częściowo. Sztuka uczestniczy w życiu społecznym całą swą istotą. W każdej jej właściwości (rzeczywistej bądź wyobrażonej) odzwierciedla się skomplikowana sieć wzajemnych zależności, zachodzących między różnymi formami ideologicznymi

(dialektyka całości i części w obrazie artystycznym). Dzieło sztuki zawiera więc w sobie możliwość różnorodnych oddziaływań. Dopiero w przeżyciu artystycznym odbiorcy na pierwszy plan wysuwa się taka lub inna funkcja bądź grupa funkcji. Zależy to m.in. od środowiskowej przynależności odbiorcy, od poziomu jego kultury, od jego postawy, tzn. zdolności do rozumienia i współprzeżywania.

Tak więc wyodrębnienie poszczególnych funkcji sztuki, wyraźne ich rozgraniczenie jest wyłącznie naukową abstrakcją. W realnym życiu artystycznym, w akcie indywidualnego przeżycia artystycznego mamy do czynienia z kompleksem różnorodnych funkcji i znaczeń. Poddanie się przez odbiorcę sugestii artystycznej jest możliwe właśnie dzięki owej integralności obrazu artystycznego.

Wielowarstwowość obrazu artystycznego, wyczerpująco przeanalizowana przez estetykę fenomenologiczną, pozwala odbiorcy skoncentrować się na wybranej warstwie i zaktualizować wpisaną w nią funkcję. Charakterystyczną cechą współczesnej sytuacji artystycznej jest duże zróżnicowanie związków między dziełem sztuki i odbiorcą. Na obecną sytuację artystyczną wpływa m.in. pojawienie się obok "tradycyjnych" związków między dziełem sztuki i odbiorcą związków "masowych" ("Bunt mas" Ortegi-y-Gasseta, kultura "masowa" i "popularna") oraz rozpad "aury" dzieła sztuki włączonego w proces "mechanicznej reprodukcji" (W. Benjamin). Znamienne są również liczne przejścia od sztuki do niesztuki i odwrotnie. Owe wzajemne przejścia mają dzisiaj miejsce w życiu codziennym, w pracy i w zabawie. Estetyzacja pracy i życia codziennego (design, architektura, budownictwo miejskie). Nowe granice między sztuką i dokumentem.

III

NOWE ELEMENTY W SPOŁECZNYM FUNKCJONOWANIU SZTUKI I ICH MIEJSCE WŚRÓD PARAMETRÓW WSPÓŁCZESNEJ EPOKI

1. Już Arystoteles ("Różnica między historykiem a poetą leży nie w tym, że jeden pisze prozą, a drugi mową wiązaną ..., lecz leży raczej w tym, że jeden mówi o tym, co się stało, a drugi o tym, jak mogłoby się stać. Dlatego też poezja jest filozoficzniejsza i donioślejsza od historii, bo przedstawia raczej to, co ogólne, a historia - jednostkowe zdarzenia") i Kant wykazali, iż domeną sztuki jest wolność. Lecz wolność nie oznacza dowolności. Sztuka mocą wyobraźni artysty tworzy modele rzeczywistości i obiektywizuje w materialnej strukturze dzieła sztuki przemiany wartości

kulturowych w czasie i w przestrzeni. Przedstawiając to, co jest "prawdopodobne i konieczne" w świecie wartości, realizuje tym samym związek między tym, co gatunkowe (pierwiastek "ludzki" w człowieku) a tym, co indywidualne (przy zachowaniu priorytetu osobniczej niepowtarzalności). Tylko przestrzeganie całkowitej dobrowolności i spontaniczności obcowania ze sztuką może zapewnić efektywny wpływ na najintymniejszą sferę osobowości człowieka, na wewnętrzne motywy jego działalności. Ta wyjątkowa właściwość oddziaływania sztuki, tłumacząca zarazem jej potencjał etyczny, zyskuje na znaczeniu w dzisiejszej epoce, w której mamy do czynienia z dominacją czysto intelektualnych modeli świata, z rozbięciem osobowości ludzkiej, wyrażającym się w rozdzieleniu racjonalnych i emocjonalnych motywów aktywności.

2. W epoce współczesnej dramatyczny wydzźwięk zyskują takie problemy, jak wolność człowieka i integralność osobowości, odpowiedzialność za świat i zadomowienie człowieka w świecie, realność bądź utopijność ideałów społecznych. Przykłady: bohaterowie Walentina Rasputina, Aleksandra Wampilowa, Czingiza Ajtmatowa, Jordana Radiczkowa. Utalentowany twórca i eksploatacatorzy jego talentu (współczesny wariant konfliktu między Mozartem i Salierim). Marks o Miltonie i komunardach paryskich a współczesne wyobrażenia o sprawiedliwości społecznej. Względność kryteriów zgodności wartości z wymaganiami życia. Oto kontekst, w którym należy rozpatrywać problemy cywilizacji socjalistycznej.

Charakterystyczne rysy epoki współczesnej a możliwości kultury artystycznej. Trzy podstawowe cechy dzisiejszej epoki:

- rewolucja naukowo-techniczna,
- moralność kolektywistyczna,
- potrzeba sprawiedliwości społecznej.

Prezentacja na tym tle nowych form dialektyki pierwiastka narodowego i internacjonalistycznego we współczesnej kulturze artystycznej.

Swoiste właściwości socjalistycznej kultury artystycznej. Współczesna epoka nie tylko dyktuje konieczność obrony wartości socjalistycznych, lecz wymaga również ofensywności ideowo-artystycznej. "Fałszywa świadomość" celowo wypaczająca wartości socjalistyczne i wyolbrzymająca błędy i niedociągnięcia w budownictwie socjalistycznym. Rola świadomości krytycznej w utrwalaniu historycznego optymizmu właściwego światopoglądowi socjalistycznemu.

3. Charakterystyka RNT jako zjawiska społecznego i kulturowego. "Faustrowska wina" ludzkości a nadużycia współczesnego kapitalizmu. Technokratyzm i cywilizacja technologiczna jako zagrożenie egzystencji ludzkiej i wartości humanistycznych. Nowe źródła energii, automatyzacja i postępy elektroniki, brak równowagi ekologicznej, lawinowy wzrost informacji, wszechwładza

środków masowego przekazu, pojawienie się "myślących maszyn" piątej i szóstej generacji - oto niektóre typowe cechy współczesnego etapu RNT. Dylematy dzisiejszego etapu RNT - szanse i zagrożenia dla kultury. Trudności wynikające z niedostatecznego rozwoju RNT - problem opóźnień cywilizacyjnych niektórych krajów i ryzyko związane z próbami doścignięcia krajów reprezentujących czołówkę postępu naukowo-technicznego. Dwa sposoby "okiełznania" RNT: kapitalistyczny i socjalistyczny. Konfrontacja owych dwóch sposobów i ich wpływ na współczesne funkcje kultury artystycznej. Najważniejszy problem RNT - "czynnik ludzki" (poziom kultury jednostki).

4. Główna funkcja sztuki - oddziaływanie moralne. Kryzys moralności i jego możliwe następstwa w sferze kultury. Indyferentyzm moralny jako jedna z przyczyn osłabienia społecznych funkcji sztuki. Niedopuszczalność praktyk polegających na wykorzystywaniu wieloznaczności prawdy artystycznej dla zamaskowania niemoralnych zjawisk w życiu społecznym. Wysokie kwalifikacje profesjonalne twórcy, jego zdolności techniczne nie są w stanie ukryć zakłamania moralnego, nie potrafią ożywić wartości moralnych, które utraciły już rację bytu.

Ideał kolektywizmu nie wyklucza swobody wyborów moralnych dokonywanych przez jednostkę. Moralny charakter zasad współżycia społecznego najpełniej przejawia się w sztuce. Konfrontacja "ja" i "my" na współczesnym etapie rozwoju społecznego.

5. Zaniedbania w sferze sprawiedliwości społecznej (w aspekcie jednostkowym i grupowym) to główny przedmiot zainteresowań sztuki współczesnej. Zasada socjalizmu (a zwłaszcza pierwsza jej część - "od każdego według jego zdolności") jest równoznaczna z żądaniem, aby każdy odgrywał w życiu społecznym taką rolę społeczną, jaka odpowiada jego twórczym możliwościom. Każdy człowiek na swoim miejscu - oto najważniejszy wymóg, którego spełnienie jest gwarancją rozwoju wszystkich razem i każdego z osobna. Misją współczesnej sztuki jest walka przeciwko wszelkiej eksploatacji pracy fizycznej i umysłowej, obrona godności ludzkiej.

6. Niezbędnym warunkiem realizacji nowych funkcji społecznych sztuki jest wzbogacenie pojęcia "realizm". Dzisiejsze spory o realizm bądź o "realizmy" ("realizmy" na wystawie w Centrum Sztuki i Kultury Georges'a Pompidou i nadużycie tego pojęcia). Realizm jako całokształt doświadczeń artystycznych kultury europejskiej końca XIX i początku XX wieku i realizm jako cecha wszelkiej autentycznej sztuki, w tym również sztuki współczesnej. Realizm socjalistyczny - magistralna linia rozwoju dzisiejszej sztuki. Problemy realizmu i innych współczesnych metod artystycznych w kontekście społecznych funkcji sztuki. Współczesne "pragnienie realizmu i prawdy". Rozwój realistycznych środków obrazowania artystycznego stanowi konieczną

przesłankę wzajemnego zbliżenia między różnymi współczesnymi kulturami artystycznymi.

7. Ewolucja współczesnych funkcji społecznych sztuki jest także rezultatem przesunięć między "tradycyjnymi" i "nowymi" rodzajami i gatunkami artystycznymi. Dzisiaj również znaczenie poszczególnych funkcji uzależnione jest od masowości danej sztuki (aktualność uwagi Lenina o kinie jako jednej z najbardziej masowych sztuk), od jej zdolności do syntezy różnych środków ekspresji (dominacja mediów audiowizualnych oraz właściwych im obrazowo-dźwiękowych form wypowiedzi). Wymienione wyżej kwestie ściśle łączą się z problemem współczesnej syntezy sztuk jako czynnika estetyzacji życia ludzkiego.

IV

KULTURA ARTYSTYCZNA A DORASTAJĄCE POKOLENIE

1. Rozpatrując kulturę artystyczną z punktu widzenia jej form instytucjonalnych oraz jej możliwości komunikatywnych, należy przede wszystkim zwrócić uwagę na nowe kombinacje "tradycyjnych" i "masowych" sposobów kontaktowania się ludzi. "Żywe" słowo i "żywa" gra aktorska (zarówno w ich profesjonalnych, jak i amatorskich przejawach) nie tylko nie tracą na znaczeniu, lecz zyskują nową siłę. Sztuka "żywa" i sztuka "w konserwie" - wzrastające zapotrzebowanie na sztukę "żywą" ze strony odbiorcy współczesnego. Nie zawsze jest to jednak sztuka dostatecznie "poważna", poszukująca odpowiedzi na ważne pytania nurtujące całą zbiorowość. Często jest to po prostu twórczość czysto rozrywkowa bądź też eksperymentatorstwo dążące do maksymalnego ułatwienia procesu odbioru artystycznego (zanikanie niektórych granic między twórcą a odbiorcą, "marginalne rodzaje artystyczne" Umberto Eco itp.). Tym też w pewnej mierze tłumaczy się ogromna popularność i ogromna kulturotwórcza rola niektórych rodzajów muzyki oraz nowego członka rodziny sztuk audiowizualnych - video. Nowe media przekształcają określone formy artystyczne w element codziennego życia. Stąd też niezwykle ważną rzeczą jest zbadanie niektórych funkcji kultury artystycznej (funkcji artystycznych i pozaartystycznych) jako przejawów świadomości potocznej w skali masowej. Zmienia się również stosunek sztuki do zabawy, w szczególności zaś - hedoniczna funkcja sztuki. Zjawisko to ma swe konsekwencje ideologiczne. Obniżenie rangi treści ideowo-emocjonalnych w strukturze obrazu artystycznego zbliża sztukę do takich zjawisk kulturowych jak moda, piłka nożna, muzyka estradowa, widowiska. Odbiorca (podobnie jak piłkarz na

boisku) wyżywa się w sposób iluzoryczny, zajmuje postawę quasiaktywną, co w rezultacie w istotny sposób wpływa na jego ogólne nastawienie światopoglądowe. Sprawia to, iż rozrywkowe formy współczesnej sztuki stają się jednym z najbardziej skutecznych sposobów manipulowania świadomością ludzką.

Przedstawiony wyżej proces ma złożoną naturę: z jednej strony w grę wchodzi tutaj świadome wysiłki burżuazji, która stworzyła show-business jako ogromną siłę ideologiczną, z drugiej strony samo umasowienie kultury pociąga za sobą spadek poziomu produkcji kulturalnej (zwracał na to uwagę A. Lunaczarski w latach trzydziestych).

Spontaniczny charakter "kultury młodzieżowej". Współczesna kultura ludowa (folklor, amatorska twórczość artystyczna) jako przeciwwaga dla burżuazyjnej "kultury młodzieżowej". Kicz, sztuka "popularna" i sztuka ludowa - współczesne dyskusje. Sztuka socjalistyczna i demokratyczna jako jedyna alternatywa dla burżuazyjnej "kultury masowej", dla koncepcji sztuki formułowanych w duchu współczesnego elitaryzmu i neokonserwatyizmu.

2. Współczesne środki masowego przekazu są świadectwem dynamicznego rozwoju cywilizacyjnego. Ponieważ jednak wyprzedzają one pełne urzeczywistnienie zasad sprawiedliwości w sferze stosunków społecznych, upowszechniane za ich pośrednictwem treści nie przekształciły się jeszcze w kulturę. Oznacza to, iż wyjątkowe możliwości, którymi dysponują środki masowego przekazu nie są wykorzystywane dla osiągnięcia harmonii między racjonalnymi i emocjonalnymi siłami twórczymi ducha ludzkiego. Sztuka odgrywa niezastąpioną rolę w humanizacji środków masowego przekazu. Jednakże mamy tutaj do czynienia z "efektem bumerangu", którego nie był w stanie przewidzieć W. Benjamin. Nie ulega wątpliwości, że mass-media przyczyniają się do demokratyzacji sztuki. Dzięki nim dowolne arcydzieło może stać się masowym faktem kultury. Ale mogą też oddziaływać niwelująco na gusty odbiorców, mogą stać się instrumentem manipulowania ideowymi możliwościami sztuki, mogą wzmacniać bądź osłabiać jej wpływ ideologiczny. Dlatego coraz większego znaczenia nabiera we współczesnym życiu artystycznym programowanie środków masowego przekazu. Programowanie zaś stanowi przedłużenie polityki kulturalnej realizowanej przez władze państwowe. Stąd też poszczególne funkcje sztuki uzyskują bezpośrednią wymowę polityczną. W naszych czasach funkcja polityczna w pewnym sensie odgrywa decydującą rolę wśród innych funkcji społecznych sztuki. Nie należy przy tym zapominać, iż warunkiem efektywności politycznej funkcji sztuki jest zachowanie estetycznej specyfiki twórczości artystycznej.

3. Fakt, iż sztuka funkcjonuje w zupełnie nowej sytuacji społecznej rodzi wiele trudności przy próbach określenia wartości artystycznej konkretnego dzieła. Trudności owe nie ograniczają się do sfery teorii, lecz

ujawniają się również w praktyce społecznego odczytywania sensu sztuki (społeczna hermeneutyka sztuki). Całe dziedziny dotychczasowej kultury uzyskują nowe znaczenia bądź też tracą wszelkie znaczenie. Wytwarzają się nieprzekraczalne bariery między upodobaniami artystycznymi różnych pokoleń. Reakcją na bezwzględne odrzucenie pewnych form kultury artystycznej jest bezkrytyczna ich akceptacja. W rezultacie gust artystyczny staje się eklektyczny, obniża się ogólna "kultura emocjonalna". Stanowi to doskonałą pożywkę, na której krzewią się snobizm bądź też "wtórny analfabetyzm artystyczny". W tej sytuacji wzrasta ranga wychowania estetycznego, które wspomaga wysiłki społeczeństwa skierowane na samowychowanie. Skuteczność całościowego oddziaływania sztuki (w tym również oddziaływania ideologicznego) w istotnej mierze rozstrzyga się na poziomie indywidualnego przeżycia artystycznego i zależy od ukierunkowania owego przeżycia, od umiejętności "programatorskich" artysty, od wyposażenia technicznego itp. Zrozumiałe, iż w akcie percepcji artystycznej odbiorca ustosunkowuje się do różnorodnych wartości społecznych i kulturowych, do tradycji i mody, do rozpowszechnionych w danym czasie iluzji i mitów.

4. Dokładne zbadanie dialektyki przeżycia artystycznego, prześledzenie wpływu, jaki rozbudzona przez sztukę zdolność do współprzeżywania wywiera na kształtowanie się motywów postępowania jednostki stanowi klucz do zrozumienia społecznego funkcjonowania sztuki, w tym także - do zrozumienia kwestii bodajże najważniejszej, tzn. oddziaływania sztuki na dorastające pokolenie, na młodzież i dzieci.

Specyfika wieku dziecięcego i młodzieńczego. "Kryzysy" związane z poszczególnymi "progami" rozwojowymi dzieci i młodzieży. Swoiste cechy obcowania dzieci ze sztuką, charakterystyczne rysy twórczości dziecięcej. Niektóre wyniki prowadzonych w Bułgarii eksperymentów w dziedzinie twórczości dziecięcej - odkrycia i problemy do rozwiązania. Twórczość młodzieżowa. Udział młodzieży w zalecanych przez dorosłych oraz spontanicznych formach działalności artystycznej i kulturalnej. Wykształcenie a wychowanie artystyczne. "Narzucony" charakter ocen szkolnych. Zorganizowane formy realizacji potrzeb artystycznych młodzieży a potrzeba spontanicznej aktywności artystycznej. Kultura artystyczna, światopogląd a praktyka zachowań społecznych młodzieży.

5. "Funkcjonalna" metoda oceny społecznego oddziaływania sztuki. Mierząc efektywność poszczególnych funkcji społecznych sztuki należy uwzględniać zróżnicowanie odbiorców pod względem wieku. Wszechstronny, harmonijny rozwój osobowości ludzkiej - mit czy realność? Analiza problemu współczesnych funkcji społecznych kultury artystycznej winna wychodzić od

potrzeb i interesów społecznych, winna uwzględniać obrazową specyfikę sztuki, aby znów powrócić do zagadnienia socjokulturowego uwikłania sztuki.

Тłumaczył z języka rosyjskiego
Tadeusz Szkołut

РЕЗЮМЕ

Предметом статьи является функционирование искусства в системе современной общественной и культурной жизни. Ключ к пониманию положения сегодняшнего искусства, по мнению автора, это осознание результатов научно-технической революции, а также перемен в области этики, идеологии и политики. Перед лицом различных опасностей, которые рождает современная цивилизация, растет роль реалистического искусства как фактора социализирующего (включение общественных ценностей в круг собственных) и противодействующего процессу отчуждения (интегрирующее воздействие искусства на личность человека). В последней главе автор рассматривает художественную культуру с точки зрения ее возможности удовлетворять духовным потребностям молодого поколения потребителей.

S U M M A R Y

The aim of this paper is to present the functioning of art in contemporary social life and culture. According to the author in order to properly understand the condition of modern art it is necessary to be aware of the consequences of the scientific and technological revolution and of the changes in moral, ideological and political values. In the face of various dangers which appear in modern civilization the importance of realistic art increases as a socializing factor (interiorization of social values) and as a disalienating factor (the integrating influence on human personality). In the last chapter the author examines artistic culture from the standpoint of its capability to satisfy artistic needs of the young addressee.